

hikuin

11

Forlaget hikuin

1985

Nogle danske mønter med gejstlige fremstillinger før ca. 1150

Af Gert Posselt

Blandt de danske middelaldermønter, der bærer fremstillinger af personer med gejstlige attributter, bør der skelnes mellem to kategorier: mønter hvor kun en gejstlig person er afbildet, og mønter, der bærer både bispe- og kongefremstilling.

Traditionelt har man – med god ret – anset sidstnævnte gruppe for at være det konkrete udtryk for, at kirken i de pågældende udmøntningssteder besad en af kongen tildelt part af den indtægt, møntherren havde af at præge landets mønt. Der er som regel heller ingen tvivl om, at den gejstlige person på bagsiden af en mønt med kongefremstilling skal tolkes som en biskop, idet krumstav og mitra er faste rekvisitter. Anderledes forholder det sig med de mønter, hvor en gejstlig person er eneste figurfremstilling. Her står i enkelte tilfælde muligheden for en helgenfremstilling åben, mens det generelt er langt mere problematisk at tolke sådanne enkeltstående mønter som indicier på en gejstlig møntandel.

1000-tallet

Den byzantinske stilpåvirkning, der gør sig gældende på danske mønter fra Hardeknud og som kulminerer og slutter under Svend Estridsens regeringstid, betød at mønternes billedverden fik et stærkt kristent islæt. Disse møntseriers plads i datidens politiske sammen-

hæng er et ofte behandlet tema (1). En politisk betonet baggrund må vi også forestille os for en Hedeby-mønt fra Magnus den Gode med en øksebærende person, der kun kan tolkes som kongens far Olav den Hellige. Det er, som allerede antaget af Hauberg og nylig erindret af C. J. Becker, den ældst kendte Olavfremstilling (2). Foruden øksen bærer Olav, der på udmøntningstidspunktet må have haft status af hellig mand, en korsstav. Denne rekvisit, der vel »introduceres« på danske mønter med de tidligste Agnus Dei-fremstillinger, bæres som processionskors på mønter fra årtierne omkring 1100 ofte af kronede personer. Korsstaven kan derfor ikke på samme måde som krumstaven siges at fungere som en pålidelig karakteristik af en gejstlig person (3). Og dog bør man være forsigtig med at drage alt for ukritiske slutninger fra krumstav til en gejstlig person, ihvertfald hvad angår årtierne i 1000-tallets midte. En Lundemønt af crux-typen fra den tidlige del af Svend Estridsens regeringstid, Hbg. 3, viser en vistnok barhovedet mand med krumstav og kongens navn SPEN REX i omskriften. Hauberg drog en parallel til en variant af en engelsk type fra Knud den Store, Hildebrand H. var. b, hvor kongen ligeledes holder en krumstav. Samme fænomen kendes fra en variant af Svend Estridsen, Hedeby, Hbg. 76; som Kirsten Bendixen har bemærket, skal sådanne åbenbare afvigelser fra de almindelige

scepterformer »formodentlig blot opfattes som stem-pelskærerens eksperiment« (4).

Af Harald Héns to kendte mønttyper fra Lund viser den ene en stående mand med korsstav, mens den anden ligesom typen fra Thumatorp viser ham stående med en krumstav (fig. 1). At det for denne mønt-gruppens vedkommende må dreje sig om en helgen fremgår af glorien. Det kan ofte være vanskeligt at afgøre, om det har været stempelskærerens hensigt at forsyne en person med en glorie eller blot at tegne hovedets eller frisurens kontur. Stilistisk minder fig. 1 om Svend Estridsens sene skånske typer med den tronende Kristusfigur (fig. 2). De to grupper ligger hinanden nær i tid, og tegningen af ansigtet er så nært beslægtet, at det ved sammenligning kan fastslås, at der på Harald Héns mønter faktisk er tale om en glorie og ikke en stor frisure. Det må altså dreje sig om en helgen. Typen kendes endvidere fra Viborg, ligesom Lundtypen med krumstav også udmøntedes i Knud den Helliges navn. Den tronende Kristus synes iøvrigt på et par af Svend Estridsens skånske typer at have en krumstav ved sin side, men der er formodentlig snarest tale om stiliserede armlæn på hans trone.

Roskildemønten fig. 3 kendes kun i ét eksemplar, der vides at have befundet sig i Sorø-professoren Gerhard Schønings samling i 1771; det stammer måske fra Holsteinborgfundet 1739, deponeret engang i Knud den Helliges regeringstid 1080-86. Mønten har i tidens løb været dateret lidt forskelligt. Hauberg henførte den til Svend Estridsen og tolkede portrættet som en helgen. Bagsidens omskrift SIBBI: I ROSC:, med præpositionen »i« i stedet for »on«, viser imidlertid, at den må være præget efter Svend Estridsens død. Hvad Hauberg anså for at være en glorie, skal snarere opfattes som frisure med en lille halvmåneformet angivelse af tonsur. Jacob Langebek var allerede i

Fig. 1. Harald Hén (1074-80), type med stående helgen præget i Thumatorp, Skåne (Hbg. 3).

Fig. 2. Svend Estridsen (1047-74), Lund, type med den tronende Kristus præget i den senere del af kongens regeringstid. Møntprægerens navn Godwin Petrus står med runer på bagsiden (Hbg. 31).

Fig. 3. »Sven Nordmands mønt«, præget af Sibbi i Roskilde, ca. 1080. Unik (Hbg. 44, under Svend Estridsen).

1771 inde på muligheden af, at SVEIN ikke er kongens, men den portrætterede gejstliges navn; han var ikke i tvivl om, at det måtte dreje sig om Sven Nordmand (»Norbagge«), der beklædte Roskilde bispestol fra 1074 til 1088. Fra skriftlige kilder vides det, at Sven Nordmand politisk var nært knyttet til Knud den Hellige. Mønten er af senere forskere og senest af Georg Galster blevet tolket som et udtryk for, at Knud den Hellige rent undtagelsesvis har givet den driftige biskop Sven en *personlig* del i Roskildes møntindtægt som hjælp til hans sjællandske byggeforetagender, en andel der altså ikke knyttedes til embedet (5). Dette er

en dristig tolkning, for så vidt som vi ikke kender hjemlige eksempler på, at enkeltpersoner i denne periode er blevet favoriseret ved anpart i et kongeligt regale; men det er på den anden side et forklaringsforsøg, som kun vanskeligt lader sig modbevise.

1100-tallet

En stum mønttype med portræt af en krumstavbærende mand er af Hauberg med forbehold blevet henført til Niels, Ribe, Hbg. 14 (fig. 4-5). Bagsidens tegning af et dobbeltlinjet bueskors er nært beslægtet med to andre typer, Hbg. 13 og 12 (fig. 6 og 7). Typen Hbg. 13 bærer et antal små kugler i korsfeltet og et kronet portræt på forsiden, mens korsfeltet på Hbg. 14 udfyldes af et lille kors.

I årene 1835-45 fremkom på kirkegården i Særslev, Fyn, mindst 23 stykker af de to typer Hbg. 13 og 14, der indtil da havde været ukendte. Antallet af forskellige stempler er næsten lige så stort som antallet af mønter, hvad der tyder på en udmøntning af ret betydeligt omfang. Variationerne er mange og prægene af så svingende kvalitet, at de to nært beslægtede typer ikke entydigt kan adskilles fra hinanden. Fælles for forsidens stempelvarianter af begge typer (undtagen én) er en halvmåneformet figur, som manden bærer på sit hoved; på fig. 6 er den stor og kronelignende, på fig. 4-5 lille og måske tonsurbetegnende. En utvetydig angivelse af tonsur findes kun på to ud af ti kendte forsidestempler til Hbg. 14 (fig. 4-5). En væsentlig faktor i forsøget på at skelne mellem de to typer er krumstaven. På fire eksemplarer af Hbg. 13, repræsenterende tre forskellige forsidestempler, bærer personen imidlertid en krumstavlignende genstand, mens et stempel af Hbg. 14 omvendt savner krumstaven. Lader man bagsidefremstillingernes korsfelt være det afgørende kriterium for at adskille de to typer, hvad

Fig. 4-5. To stempelvarianter af den gejstlige mønttype fra Særslevfundet. Vestdansk møntsted, beg. af 1100-tallet (Hbg. 14, under Niels).

Fig. 6. Særslevfundets anden mønttype med kongefremstilling. Vestdansk møntsted, beg. af 1100-tallet (Hbg. 13, under Niels).

Fig. 7. Vestdansk møntsted, beg. af 1100-tallet. Eksempel fra Allerslevfundet, Sjælland 1867 (Hbg. 12, under Niels).

der nok er det rimeligste, har Særslevfundet bestået af 13 stk. Hbg. 13 (fig. 6) og 10 stk. Hbg. 14 (fig. 4-5).

I den bornholmske skat fra Store Frigård 1928, der må anses for at være deponeret relativt kort efter 1106, findes et eksemplar af Hbg. 14 og et overklippet eksemplar af Hbg. 12. Hermed er den stilistiske samhø-

rigthed mellem de tre typer fundmæssigt bekræftet. Et eksemplar af Hbg. 12 optræder også i det sjællandske Allerslevfund 1867 (fig. 7), hvor denne mønt med reference til Store Frigårdfundet har karakter af slutmønt. Hbg. 13 forekommer endvidere i et holstensk fund fra det 19. århundrede og som løsfund fra Søby volde, Ærø, 1983 (6).

Bestemmelsen af både konge og møntsted er højst usikker. Udfra krumstaven og en tydelig markering af tonsur på to stempler er der imidlertid ingen tvivl om, at Hbg. 14 (fig. 4-5) viser en gejstlig person. Hauberg kalder ham helgen ud fra persontegningens formelle ligheder med fig. 3. Særslevmønternes relativt lave vægt tyder på et møntsted beliggende vest for Storebælt, men Haubergs forslag af Ribe er særdeles usikkert og bygger kun på bagsidetypens lighed med Hbg. 12 (fig. 7), hvis henførelse til Ribe Hauberg selv erkendte som tvivlsom. Odense ville for så vidt være et rimeligere forslag for Hbg. 13 og 14 (7). I udførelsen er de så meget anderledes end samtidens øvrige danske mønter, og tanken om, at de måske slet ikke er danske, kan være fristende men er uden konkrete holdpunkter. Udfra de kendte fundprovenienser kan der foreløbig kun peges på et vestdansk møntsted indenfor 1100-tallets første tiår.

I sit sidste numismatiske arbejde foreslog Georg Galster at flytte en brakteat fra de norske møntrækker til Viborg (fig. 8). Med hypotesen om Sven Nordmands mønt *in mente* skitserede han muligheden af, at

Fig. 8. Norsk brakteat fra 1100-tallets første tiår. Eksemplar fra Græsefundet, Sjælland 1912 (Schive, tab. V, nr. 41).

kong Niels i 1120'erne kan have givet biskop Eskil af Viborg (død 1132) del i byens møntindtægt (8). Argumentationen er kun løst underbygget og har ikke overbevist alle; brakteaten må derfor fortsat anses for at være præget i Norge. Galster har imidlertid ret, når han – modsat Hauberg – fremhæver sandsynligheden af, at Viborg bispestol i løbet af Valdemarstiden får del i mønten. Et første fingerpeg herom kan meget vel være den stumme norrøjske brakteat med konge og bisp, der må tilskrives Valdemar I.s tidlige regeringsår (fig. 9).

Fig. 9. Valdemar I (1157-82), norrøjsk brakteat fra beg. af kongens regeringsår med konge- og bispefremstilling (Hbg. 29).

Stempelprægede smykker

Endelig bør det kort erindres, at der indenfor gruppen *middelalderlige hængesmykker* findes et ikonografisk beslægtet materiale med gejstlige fremstillinger. Galster har publiceret et fundstykke fra Roskilde 1949 med et korsstavbærende profilportræt; med ukendt proveniens kendes to eksemplarer, hvor korsstaven er udskiftet med en krumstav (fig. 10). Af stilistiske grunde må de dateres til tiden henimod 1100, og de forvirrede omskrifter lader ane Lund som ophavssted.

Den af Galster omtalte noget yngre smykkebrakteat uden indskrift, der i 1947 blev fundet i Thisted kirke, behøver imidlertid ikke at være af dansk oprindelse (fig. 11); den ejendommelige frisure med en antydning af tonsur har en vis lighed med Utrechts gejstlige mønter fra 1100-tallet, der bl.a. er repræsenteret i Bünstorffundet (fig. 12) (9).

Fig. 10. Hængesmykke med krumstavbærende mand. Lund, ca. 1100. Ukendt fundproveniensi (Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot, L. E. Bruuns møntsamling, nr. 1973).

Fig. 11. Smykkebrakteat af kobber, fundet 1947 i Thisted kirke. 12. årh. (Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Fundprotokol 2231).

Fig. 12. Utrecht, gejstlig udmøntning henimod midten af det 12. årh. Eksemplar fra Bünstorffundet, Sydslesvig 1827.

Fra Pedersborg ved Sorø kendes en ligeledes yngre smykkebrakteat med en frontal fremstilling af en biskop med tonsur, pallium, krumstav og bibel. Også den kan meget vel være af udenlandsk oprindelse, formentlig fra sidste halvdel af det 12. århundrede (10).

Gejstlig andel i mønten

Der findes ingen fuldt pålidelige vidnesbyrd om, at nogen gejstlig øvrighed tidligere end ca. 1140 besad en andel i møntindtægten.

Saxo omtaler fjerdedelen af indtægterne fra udmøntningen som en del af Knud den Helliges donation i 1085 til Skt. Laurentius i Lund. Denne oplysning er af tvivlsom værdi, da Saxo sandsynligvis fejlagtigt lader denne ret være en del af fjerdedelen af byen. Sådanne sammenblandinger af almene og lokale rettigheder ville næppe så tidligt kunne finde sted. Lauritz Weibull har leveret en grundig analyse af Saxos beretning, der konkluderer, at det ikke er forsvarligt at fæste lid til denne påstand (11).

Oplysningen i Ribe bispekrønike ca. 1230 om, at Ribebispen Odinkar allerede under Knud den Store skulle have besiddet halvdel af al kongelig ret i byen, er ligeledes et falsum (12).

Mønter med gejstlige fremstillinger optræder, som vi har set eksempler på, temmelig spredt fra 1000-tallets midte og fremefter. Danske mønter af den anden kategori, med både konge- og bispefremstilling, er rundt regnet et århundrede yngre. Den første type, der selv oplyser de portrætteredes navne, er Lundemønten fra Valdemar I og ærkebiskop Eskil (fig. 13); med støtte i det sjællandske fund fra Vråbjerg 1934, der indeholdt to eksemplarer, må det antages, at den

Fig. 13. Valdemar I og ærkebiskop Eskil, Lund, ca. 1157-61 (Hbg. 2). Eksemplar fra Vråbjergfundet, Sjælland 1934.

er præget mellem Valdemar I.s tronbestigelse 1157 og Eskils tiltrædelse af sin 7 år lange udlændighed i 1161 (13). Allersenest fra denne tid bærer mønternes præg altså vidnesbyrd om, at ærkesædet besad en andel i indtægten fra udmøntningen i Lund.

Fra borgerkrigsårene forud for 1157 kendes typer fra såvel Knud V som Svend Grathe, henført til hhv. Lund (14) og Ribe; sidstnævnte to Svend Grathe-typer (Hbg. 14 og 16) er de første danske konge/bisp-mønter udenfor ærkesædet i Lund.

Erik Lam og Eskil

Den tidligst kendte danske type med konge og bisp bærer kongenavnet Erik. Den kendes kun i to eksemplarer, der begge er defekte. Det ene befinder sig i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling i København; dets proveniens er ukendt, men sandsynligheden taler for, at mønten i 1827 er købt på auktionen efter justitsråd Hans Henrik Frost (1766-1825), der ifølge auktionskatalogets forord grundlagde sin møntsamling i 1804 (15) (fig. 14). Det andet eksemplar ligger i Kungl Myntkabinettet i Stockholm som den eneste kendte del af det skånske Åkesholmfund, der angiveligt bestod af 40 eksemplarer af denne ene type (fig. 15). Hvornår fundet blev gjort vides ikke; mønten er kommet til Kungl Myntkabinettet i 1854 fra friherre Arvid Fredrik Kurck (1821-85), der var virksom bl.a. som amatørarkæolog, med oplysningen: »40 styckan funna i äldre tid vid Åkesholm. 1 ex från Kurcks samling» (16).

På eksemplaret i Stockholm kan kongenavnet ERIC[VS] tydeligt læses. At Hauberg har foretrukket henførelsen til Erik Lam fremfor til Erik Emune beror på »Enkeltheder i Fremstillingen, som peger hen mod den følgende Periode«, d.v.s. efter 1146. At den typologisk foregriber rækken af konge/bisp-udmøntninger

fra Valdemarstiden har her fået førsteprioritet, mens man ud fra stilistiske kriterier vel snarere er fristet til at trække paralleller til Erik Emunes mønter (og specielt til typen Hbg. 1, der senest er foreslået flyttet til Roskilde (17)). Åkesholmfundet indikerer Lund som det eneste rimelige møntsted for Erik Lam, Hbg. 1.

Ærkesædets møntandel

Lauritz Weibull har i sin afhandling om *Den skånska kyrkans äldsta historia* fra 1917 fastholdt Haubergs bestemmelse af mønten uden at foretage nogen kildekritisk analyse; det står fast at den er fra Erik Lam og Eskil, og det er denne bestemmelse, der søges støttet af det skriftlige materiale.

Det ældste kendte diplom, der omtaler Skt. Laurentii møntandel, er dateret 1213 (18). Det viser, at man på dette tidspunkt opererede med en klar skelnen mellem fjerdedelen af byen og fjerdedelen af mønten. Iføl-

Fig. 14. Erik Lam og ærkebiskop Eskil, Lund, ca. 1143-46 (Hbg. 1). Eksemplar med ukendt fundproveniens i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, København.

Fig. 15. Erik Lam og ærkebiskop Eskil, Lund, ca. 1143-46 (Hbg. 1). Eksemplar fra Åkesholmfundet, Skåne. Kungl Myntkabinettet, Stockholm. Inv.nr. 2109 (foto Jüri Tamsalu).

ge eget udsagn stadfæster det en nu tabt bestemmelse, der ikke hævdes ældre end Eskils archiepiscopat, d.v.s. 1138. Udfra møntmaterialet kan man, som Mats P. Malmer har gjort, opstille en liste over de fem ærkebisper, der findes på Lundemønter fra kongerne Valdemar I, Knud VI og Valdemar II: Eskil, Absalon, Anders Suneson, Peder Saxeson og Uffe (19). At en sådan bisperække lader sig opstille, kan ses som et indicium på rigtigheden af 1213-diplomets udsagn om, at fjerdedelen blev erhvervet i Eskils tid og har været i kraft under hver af de følgende ærkebisper.

Weibulls hypotese går ud på følgende: Efter at skåningerne i 1143 havde fældet Erik Lams fætter og rival Oluf, stod Erik Lam i en taknemmelighedsgæld til Eskil. Dette forhold manifesterede sig i kongelige gaver. Fra anden side véd vi, at Eskil fik øget sit eget patrimonium med krongodset Esrum i Nordsjælland. Weibull anvender da mønten til at vise, at ærkesædet ved denne lejlighed fik grundlagt sin andel i møntindtægten: »Årkebiskopsstolens vinst var än mera betydande än Eskils egen; den skulle redan från början komma att utgöra en av de säkraste ekonomiska grundvalarna för det lundensiska archiepiskopatet« (20).

Hypotesen bygger på en kombination af Haubergs bestemmelse af mønten, 1213-diplomets udsagn om privilegiets alder samt hvad vi fra anden sammenhæng véd om Erik Lams gavmildhed overfor Eskil personlig. Den skriftlige kilde peger bredt på Eskils archiepiscopat 1138-77; Weibull lader mønten afgrænse dateringen til 1138-46, nemlig sammenfaldet mellem Erik Lams og Eskils embedsperioder. Alle tre led er af vigtighed for dateringen, men for Weibull var mønten – i Haubergs tolkning – den afgørende faktor. Han overså dog tilsyneladende, at mønten isoleret set kun kan afgive yderst spinkle udsagn.

Ser man som et tankeeksperiment bort fra 1213-diplomet i Weibulls argumentation, er der intet, der konkret peger på Eskil. Supplerende viden om Esrum-donationen falder derfor væk. Mønten kan numismatisk set lige så vel være fra Erik Emune som fra Erik Lam. Går man videre i dette tankeeksperiment, er det endda muligt udfra skriftlige kilder at opstille en hypotese af ganske tilsvarende karakter som Weibulls. Ærkebiskop Asser stod i et rimeligt godt forhold til kong Niels, men før slaget ved Fodevig i 1134 havde han sluttet sig til Erik Emune. Vi véd, at denne i 1135 som udtryk for sin taknemmelighed over sejren skænkede Lundekirken gods til et gejstligt embede (21). At Erik Emune ved denne lejlighed tillige *kan* have givet Lundekirken andel i mønten, evt. nedfældet i en selvstændig bestemmelse, forekommer ikke mere usandsynligt end, at Erik Lam på en tilsvarende baggrund skulle have gjort det otte år senere.

Assers navn er rent faktisk *ikke* nævnt i stadfæstelsen fra 1213, og derfor er det meget usandsynligt, at privilegiet skulle være ældre end 1138. Af denne ene, men tungtvejende årsag må Weibulls hypotese, og Haubergs møntbestemmelse med den, stadig stå ved magt.

Noter

1. Se f.eks. Aksel E. Christensen i Gyldendals *Danmarkshistorie* bd. 1, 1977, s. 233 f. Om stempelkoblinger mellem byzantinske imitationer og svenske mønter, se Brita Malmer: *Olof Skötkonungs mynt och andra Ethelred-imitationer*. Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, *Antikvariskt Arkiv* 27, Stockholm 1965, s. 55 f.
2. Magnus den Gode, Hbg. 37. *Hauberg*, s. 212. C. J. Becker: Magnus den Godes Hedeby-mønter, *NNUM* 1983, s. 42-47. Samme: Jule gjorde mig, *Skalk* 4/1983, s. 11-15.
3. Det mærkelige portræt på en mønt, som Hauberg henførte til Svend Estridsen, Slagelse, Hbg. 47, skal trods korsstav og en helt usædvanlig hovedbeklædning således næppe associeres

- med en gejstlig person. På flere mønttyper fra Harald Hén, Knud den Hellige og Erik Ejegod er kongens navn angivet omkring en ikke-kronet person.
4. Kirsten Bendixen: »Scandinavian imitations«, *NNÅ* 1968, s. 24-30.
 5. Svend Estridsen, Hbg. 44. *Hauberg*, s. 52 f. og 221. G. Galster: Sven Norbagges mønt, *Historisk årbog fra Roskilde amt* 1978, s. 81-86, med dér anført litteratur.
 6. Niels, Hbg. 12-13-14. *Hauberg*, s. 139 f. og 232. G. Galster: Vikingetids møntfund fra Bornholm, *NNÅ* 1977-78, fund nr. 48 Store Frigård, s. 144, nr. 59-60. Samme: Græse-fundet og andre fund på Sjælland af mønter fra kongerne Niels og Erik Emune, *ÅNOH* 1955, s. 93, nr. 76. Det holstenske fund stammer fra Lütjenburg, Kreis Plön, se G. Galster: Ribe Mønt, *Fra Ribe Amt* 1947, s. 594. Søby Volde: Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, fundprotokol 4094; Langelands Museum nr. 11364.
 7. Tre mindre fragmenter af en smykkebrakteat med et dobbeltlinjet bueskors af lignende art som på Hbg. 12-13-14 fremkom 1980-81 ved Odense Bys Museers udgravning af Skt. Jørgensgården i Odense. Det ene af fragmenterne bærer en pånittede øsken med ring. Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Fundprotokol 4085,3.
 8. G. Galster: Viborgs bispemønter, *NNUM* 1981, s. 102 f.
 9. G. Galster: Nogle middelalderlige hængesmykker, *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1950, s. 46 f. Samme: *Der Bünstorfjer Brakteatenfund*, Berlin 1917, s. 59, nr. 336.
 10. Niels-Knud Liebgott: Keramikfundene fra voldstedet Pedersborg ved Sorø, *ÅNOH* 1977, s. 130, fig. 11-12. Jørgen Steen Jensen: Tyske brakteater i danske fund, *Hikuin* 6/1980, s. 107.
 11. Saxo 11, XII, 8. *Saxonis Gesta Danorum*, ed. J. Olrik & H. Ræder, Hauniæ 1931, toms I, s. 322; *Mørkholm*, nr. 2. Lauritz Weibull: *Den skånska kyrkans äldsta historia (1917)*, optrykt i *Nordisk historia* II, Stockholm 1948, s. 51 og 88.
 12. Ribe Bispekrønike, ed. Ellen Jørgensen, *Kirkehistoriske Samlinger*, 6. Rk. I, Kbh. 1933-35. Mats P. Malmer: *Ribe biskopskrønika och de danska biskoparnas mynträtt intill år 1234*. Upubliceret manuskript 1950.
 13. G. Galster: Møntfundet fra Vraabjerg og Valdemar den Stores ældste Mønter fra Lund og Roskilde, *ÅNOH* 1935, s. 273.
 14. Knud V, Hbg. 2, er flyttet til Lund fra Roskilde, se G. Galster & J. Steen Jensen i Anders W. Mårtensson (ed.): Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund, *Archaeologica Lundensia* 7, Lund 1976, s. 183. Muligheden er allerede antydnet af Nils Ludvig Rasmusson i *NNÅ* 1944, s. 267 (meddelt af JSJ).
 15. *Den af Hans Henrik Frost efterladte Mynt- og Medaillesamling*, Iste Afdeling, Kbh. 1826, s. 28, nr. 266; dette auktionskatalog er udarbejdet af C. J. Thomsen. *Hauberg*, s. 142. Se endvidere *Ramus & Devegges ufuldendte møntværk (1832)*, nr. 24, Tab. XXII (fejlagtigt henført til Valdemar II).
 16. Kungl Myntkabinettet, Statens museum för mynt-, medalj- och penninghistoria, Stockholm, inv.nr. 2109. Om Arvid Kurck, se *Svenskt biografiskt lexikon*, bd. 21, Stockholm 1975-77, s. 696 f.
 17. Kirsten Bendixen: Møntcirkulation i Danmark fra vikingetid til Valdemarsønnerne, *ÅNOH* 1978, s. 173 f.
 18. *Dipl. Dan.* I, 5, nr. 34. *Mørkholm*, nr. 27.
 19. Mats P. Malmer i note 12 anf. arb., s. 37; en lignende opstilling er foretaget af N. L. Rasmusson: Mynträtt, *Kulturhistorisk leksikon för nordisk middelalder*, bd. 12, sp. 70.
 20. *Dipl. Dan.* I, 2, nr. 107 og 126. L. Weibull i note 11 anf. arb., s. 87.
 21. *Dipl. Dan.* I, 2, nr. 63.

Forkortelser

- Dipl.Dan.:* Diplomatarium Danicum / Danmarks Riges Breve.
Hauberg: P. Hauberg: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. D. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skr. 6. Rk., hist.-fil. Afd. V,1. Kbh. 1900.
Mørkholm: Otto Mørkholm: Kilder til Danmarks møntvæsen i middelalderen, I. *NNÅ* 1955, s. 1-72.
NNUM: Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad.
NNÅ: Nordisk Numismatisk Årsskrift.
ÅNOH: Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.